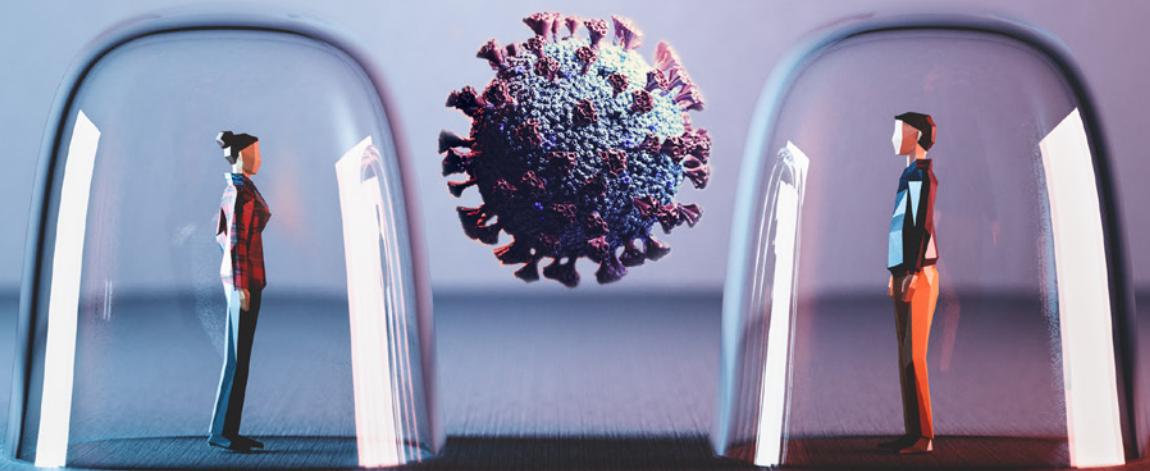

KOVIDOKRATIJA

ANALIZA NARATIVA O PANDEMIJI U FUNKCIJI ZAROBLJAVANJA DRŽAVE

Srđan Hercigonja i Jelena Pejić Nikić

BCBP

Beograd, jun 2021.

KOVIDOKRATIJA

ANALIZA NARATIVA O PANDEMIJI U FUNKCIJI ZAROBLJAVANJA DRŽAVE

Izdavač:

Beogradski centar za bezbednosnu politiku (BCBP)
www.bezbednost.org

Autori:

Srđan Hercigonja i Jelena Pejić Nikić

Dizajn i prelom:

Srđan Ilić

Beograd, jun 2021.

**National Endowment
for Democracy**
Supporting freedom around the world

BCBP

Izradu analize finansijski je podržala Nacionalna zadužbina za demokratiju (NED).
Za sadržaj odgovornost snosi jedino Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

Sadržaj

UVOD	4
POLITIZACIJA JAVNOG ZDRAVSTVA – „JA SAM OVDE DA BRANIM ZEMLJU OD VIRUSA I TO JE SVE”	5
ZBUNJIVANJE JAVNOSTI NEDOSLEDNIH PORUKAMA: OD NAJSMEŠNIJEG VIRUSA DO MALIH GROBALJA	7
SVE MANJA TRANSPARENTNOST- „ŠTA VAS BRIGA KAKO, SNALAZIM SE”	9
OBRAČUN SA KRITIČARIMA I SKEPTICIMA – „KAO DA VAM JE DRAŽE DA IMA ŠTO VIŠE MRTVIH”	10
ZAKLJUČAK – „KAKVA BRE DEMOKRATIJA U VREME VANREDNOG STANJA”	12
ENDNOTE	13

Pandemija koronavirusa¹ zatekla je Srbiju u odmaklom procesu zarobljavanja države, sa padom rangiranja zemlje u različitim globalnim indeksima u oblasti demokratije, vladavine prava, ljudskih prava i sloboda² iz godine u godinu. Zarobljena država podrazumeva namerno i postepeno razvijan sistem duboke i rasprostranjene korupcije u kojem se institucije zloupotrebljavaju, legalnim i nelegalnim sredstvima, za isisavanje javnih resursa u privatne ruke, nauštrb prava i sloboda građana i javnog interesa, dok formalno opstaje fasada demokratskih procesa.³ Upravljanje pandemijom ogolilo je i tu fasadu. Zemlja se najednom našla u „ratu“ koji je bio okvirni narativ u kojem su ključne poruke, kojim se i inače sprovodilo i pravdalo zarobljavanje države, još više došle do izražaja.

U analizi je najveća pažnja posvećena periodu vanrednog stanja u proleće 2020, a obuhvaćena je čitava 2020. godina i početak 2021. Izgradnja narativa olakšana je u uslovima ogromne medijske zastupljenosti predstavnika vlasti, na skoro svakodnevnim konferencijama, obraćanjima naciji, te bezbrojnim pojavljivanjima predsednika Republike, predsednice Vlade, lekara iz Vladinog Kriznog štaba i pojedinih ministara na televiziji. Dodatno, pristup autentičnim informacijama o posledicama pandemije bio je uglavnom uskraćen javnosti. U tom narativu nosioci vlasti, a posebno predsednik Republike, predstavljeni su kao umešni i požrtvovani spasioci građana od pošasti. Starije stanovništvo, funkcionalnost zdravstvenog sistema i privrede smenjivali su se na mestu prioriteta (žrtava) koje je trebalo zaštititi.

U Srbiji je od marta 2020. godine, kada je zabeležen prvi slučaj koronavirusa u državi, izrazito naglašen narativ o tome da je Srbija u ratu sa pandemijom. Skoro sve odrednice koje su konstituišući deo narativa o ratu prisutne su u izjavama relevantnih aktera. Jasno se naglašava da smo „mi“ u ratu, da ćemo „mi“ pobediti“, da smo „mi“ bolji od drugih. Lekari koji rade u crvenim zonama COVID bolnica su „borci na prvoj liniji fronta“; vakcine protiv COVID-19 su „najjače oružje u ratu protiv koronavirusa“; dodeljuju se medalje i ordenje za uspešno učešće u „ratu protiv koronavirusa“, dok vojska i policija „šetaju“ centralnim ulicama glavnog grada.

Iako određeni konstituišući delovi narativa o ratu mogu imati pozitivno dejstvo, u smislu mobilizacije građana da budu solidarni, da se pridržavaju mera radi sprečavanja širenja veoma zaraznog virusa, kao i da budu strpljivi u jednoj globalnoj krizi bez presedana u recentnoj prošlosti, postoje bar tri problema u vezi sa ovakvim načinom komuniciranja. Prvo, ne može se biti u ratu sa virusom; rat podrazumeva interes i motive zaraćenih strana, nešto što kod virusa svakako ne može da se identifikuje, niti kod bolesti koju taj virus izaziva. Drugo, „ratno stanje“ je veoma plodno tlo za kršenje ljudskih prava i sloboda, što je zabeleženo u Srbiji, pre svega, tokom trajanja vanrednog stanja.⁴

Najzad, rukovođenje i upravljanje krizom izazvanom pandemijom COVID-19 koristeći se narativom o ratu je rizično za države u kojima su institucije već oslabljene i zarobljene. U „vanrednim okolnostima“ vlast veoma često uzurpira krizu da koncentriše formalnu i stvarnu moć u svojim rukama, kontroliše tok informacija, netransparentno troši javne resurse i obračunava se sa svojim kritičarima kao državnim neprijateljima. Uz sve to, održavana je atmosfera neizvesnosti i konfuzije među građanima stalnim smenjivanjem poruka zastrašivanja i opuštanja.

POLITIZACIJA JAVNOG ZDRAVSTVA – „JA SAM OVDE DA BRANIM ZEMLJU OD VIRUSA I TO JE SVE“

Od trenutka kada je u Srbiji zabeležen prvi slučaj COVID-19, a posebno od neustavnog proglašenja vanrednog stanja⁵, centralnu figuru u „ratu“ protiv pandemije preuzeo je predsednik Republike. Uloga koju je predsednik u ovom ratu sam sebi dodelio nije isključivo i samo da donosi odluke, već i da te odluke sam saopštava. Kako rat duže traje, tako se i glavnokomandujući povlači u pozadinu, dok mesto glasnogovornika preuzimaju druge institucije, pre svega Krizni štab za suzbijanje zarazne bolesti COVID-19. Rat je „proglašen“ 15. marta, prilikom obraćanja predsednika građanima Republike Srbije nakon proglašenja vanrednog stanja. Tada je zaključeno da se Srbija još nije oporavila od ratova 1990-ih, nabrajani su ratovi u kojima je Srbija učestvovala od uspostavljanja moderne države, određeni su saveznici – Narodna Republika Kina, dok je „evropska solidarnost“ proglašena mrtvom.

„Srbija je danas u ratu protiv nevidljivog protivnika, opasnog i opakog protivnika, i naša zemlja mora da pobedi.“⁶

U istom tom govoru, predsednik je istakao i koji je cilj rata:

„Predaja nikada nije bila opcija za Srbiju. Borićemo se i pobedićemo. Živila Srbija!“⁷

Komparativno gledano, državnici većine evropskih zemalja obratili su se javnosti prilikom uvođenja strogih mera nakon naglog širenja koronovirusa u Evropi krajem februara i početkom marta 2020. godine. Ipak, narativ lidera država, naročito onih država sa kojima se predsednik kasnije tokom trajanja pandemije poredio, dosta se razlikuje u odnosu na narativ o ratu. (Predsednik je gostujući na televiziji Prva, 29. 3. 2020 izjavio da je „naš zdravstveni sistem bolji od Evropske unije.“⁸) Tako je, na primer, kancelarka Savezne Republike Nemačke Angela Merkel izjavila da se ta država od Drugog svetskog rata nije suočila sa jednim ovakvim izazovom koji zahteva zajedničku i ujedinjenu akciju.⁹ Slične poruke su dolazile i od drugih evropskih lidera. Međutim, cilj tih poruka je pozivanje na solidarnost i strpljenje, nešto što u predsednikovom prvom govoru nakon uvođenja vanrednog stanja nije uočeno. Takođe, ton kojim se obraća akter koji vrši sekuritizujući akt (socijalno konstruisanje pretnje) u velikoj meri određuje koja će priroda narativa o pretnji da bude. Ton i gestikulacija samog predsednika u velikoj meri oblikovali su narativ o pandemiji kao da se radi o ratu.

Prvu pobedu u ovom ratu Srpska napredna stranka proglašila je još u aprilu 2020,¹⁰ što bi trebalo da se analizira u kontekstu izborne kampanje za parlamentarne izbore 21. juna 2020. godine, kada su skoro sve mere protiv pandemije bile povučene.

Od samog izbijanja pandemije koronavirusa iznenađuje nepostupanje u mnogim stvarima po važećem Zakonu o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti iz 2016. godine. Već je ovim zakonom predviđeno formiranje Republičke stručne komisije za zaštitu stanovništva od zaraznih bolesti, koja bi u svojoj nadležnosti imala razmatranje aktuelne epidemiološke situacije u Srbiji kao i donošenje zaključaka i preporuka za usvajanje mera.¹¹ Zapravo, sve odluke koje se tiču upravljanja krizom izazvane pandemijom COVID-19 u Srbiji koncentrisane su u rukama Kriznog štaba, koji pored „medicinskog

dela”, ima i svoj „politički deo”. Postavlja se veliko pitanje da li je Vlada Republike Srbije odlučila da formira Krizni štab kako bi zadržala političku kontrolu nad rukovođenjem krizom, iz razloga što bi Komisija, da je formirana u skladu sa Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, bila sačinjena isključivo od pripadnika medicinske struke.

Čak je i „medicinski deo” Kriznog štaba vremenom postao „zaražen” narativom o ratu, te su i neki lekari počeli da određene postupke koje čine objašnjavaju kao da se država zapravo nalazi u ratnom stanju. Tako je član Kriznog štaba Predrag Kon na konferenciji u januaru 2021, odgovarajući na pitanje novinara u vezi sa tumačenjem njegove izjave da se lekari zaražavaju na pauzama dok piju kafu, i burne reakcije nekih lekara, odgovorio:

„Onda mi kažu ne dolazim na dijalog, a stavlja me na optuženičku klupu, preti mi da će doći iz mraka, ili treba da izađem na neki dijalog sa onim koji me proziva, naziva podrepašem, naziva čovekom koji se upleo u autokratski režim. Nisam ja ničiji! Krajnje je vreme da se to zapamti. Ja sam ovde da branim zemlju od virusa i to je sve. Ništa drugo me ne interesuje.”¹²

Najzad, predsednik Republike je više puta branio lekare (ljude na „prvoj ivici fronta”) od kritika koji su upućivani Kriznom štabu. Kada je u julu 2020. godine 700 lekara potpisalo peticiju protiv Kriznog štaba, predsednik je prilikom gostovanja na RTS-u izjavio:

„Neću da dozvolim da ostane bez odgovora napad na najbolje od nas. Posao nekih je da unište sve što postoji u Srbiji. Nije problem, Aleksandar Vučić je najgori na svetu, ostavite ove lekare na miru, ostavite one divne ljude.”¹³

Međutim, u svakom svakom ratu postoje „izdajnici” u sopstvenim redovima. Čini se da, kada se govori o javnom zdravstvu, najveći „izdajnici” postaju medicinsko osoblje koje je na različite načine informisalo javnost o stanju u COVID bolnicama, ili lekari koji su se pridružili udruženju „Ujedinjeni protiv kovida”. Tako je, samo na Vojnomedicinskoj akademiji, a prema medijskim izveštajima, smenjeno više načelnika zbog podrške jednom proglašenu ovog udruženja.¹⁴ Zarobljavanje zdravstvenog sistema dodatno je pojačano smenom lekara koji su na načelničkim pozicijama, jer i praksa pre početka pandemije pokazuje da su na mestu direktora bolnica postavljeni ljudi bliski vlasti.

Jedna vrsta svojevrsnog dokaza da se mi nalazimo u ratu jeste i prisustvo vojske i vojne policije na ulicama gradova u Srbiji. Naime, predsednik je još u svom govoru prilikom proglašenja vanrednog stanja najavio da će vojska čuvati bolnice. Narednih dana je primećeno da pripadnici vojske patroliraju centralnim ulicama Beograda, te se postavlja veliko pitanje da li je svrha izvođenja vojske i vojne policije na ulice iskazivanje moći, kada se o zapravo radi o poslovima za koji su zaduženi drugi organi i službe vlasti.¹⁵

ZBUNJIVANJE JAVNOSTI NEDOSLEDNIH PORUKAMA: OD NAJSMEŠNIJEG VIRUSA DO MALIH GROBALJA

Rat Srbije protiv korone obeležilo je i smenjivanje protivrečnih poruka i orvelovsko negiranje ranijih izjava. U trenutku kada se malo znalo o novom virusu, političari su se hvalili srpskim naučnim kadrom, najavljujući izradu vakcine, a istaknuti član medicinskog dela Kriznog štaba čak je i ismejavao virus.

„Želim da građani Srbije znaju, Srbija sa svojim stručnjacima danas je spremna – može da napravi tu vakcinu.”¹⁶ (ministar zdravljia Zlatibor Lončar na TV *Pink*, 30. januar 2020)

Mesec dana kasnije ugledni lekar, kao nepolitička ličnost, izjavio je ispred ostalih članova Kriznog štaba:

„Ne mogu da verujem da se narod koji je preživeo sankcije, bombardovanje, svakojaka maltretiranja, uplaši naajsmešnijeg virusa u istoriji čovečanstva, koji na Fejsbuku postoji.” „Estrogeni definitivno štite žene, one imaju blage oblike i ne umiru od ovog virusa. Dakle, žene, slobodno u šoping u Italiju, jer čujem da će tamo sada biti veliki popusti, zato što niko živi sad neće da dođe u Italiju.”¹⁷ (dr Branimir Nestorović, konferencija za medije 26. februar 2020)

Nedugo potom, nakon što je objavljeno da su registrovani prvi slučajevi zaraze u Srbiji, narativ se ubrzano okrenuo naglavačke, te je bilo neophodno zaboraviti da se ikada tvrdilo drugačije.

„Nemojte da lažete, niko nije rekao da je naajsmešniji virus. Niko! Osim što su ljudi rekli da ne treba da se paniči.”¹⁸ (Aleksandar Vučić, konferencija za medije 11. mart 2020)

Predsednik je ubrzo progglasio rat protiv koronavirusa, u trenutku kad je bilo tek 50-ak zaraženih na teritoriji Srbije, te su zavedene i stroge mere zabrane kretanja. Ove mere, čija je ustavnost sporna, bile su gotovo absolutne za lica starija od 65 godina, što je pravdano patronizujućim odnosom države prema ovoj grupi stanovništva.

„Ukoliko poslušate takve predloge [za blago popuštanje mera] neće nam biti dovoljno kompletno novo groblje na Bežanijskoj kosi, Lešće, Novo groblje, ni Centralno groblje. Sva groblja će biti mala da prime sve nas ako slušate tuđe predloge, ja vas molim da slušate svoju državu”¹⁹ (Aleksandar Vučić, konferencija za medije 25. mart 2020)

Nedoslednost može donekle da se objasni neizvesnom situacijom i nedovoljnim informacijama o novom virusu, te i novoj bolesti i njenom lečenju, kao i „finim” usmeravanjem javnog mnjenja – zastrašivanje radi disciplinovanja kad se ljudi ne pridržavaju mera, umirivanje pustim obećanjima kada situacija postane suviše teška. No, ove poruke bile su često neprimerene i ekstremne, neopravdane realnim stanjem stvari koje se krilo od javnosti iza kulisa svakodnevnih konferenciјa koje su prenosili gotovo svi mediji i pomno pratila većina stanovništva.

Od građana se tokom „rata” očekivalo slepo poverenje u državu, bez obzira na to što je naizmenično davala kontradiktorne poruke, i to u vreme dezinformacija i skrivanja informacija. Oni koji su pitali ili otkrivali više od onoga što je bilo predočeno javnosti označeni su kao zlonamerni neprijatelji Srbije (videti ispod).

Dinamika pandemije i smene oprečnih poruka bila je blisko povezana sa tada predstojećim redovnim parlamentarnim, pokrajinskim i lokalnim izborima u proleće 2020. godine. Nije samo pandemija uticala na održavanje izbora i dinamiku izborne kampanje, već je bilo i obrnuto. Izbori su prvobitno raspisani 4. marta za kraj aprila²⁰. Tek nakon što je devet izbornih lista prikupilo i overilo potpise, proglašeno je vanredno stanje, što je omogućilo i obustavljanje izbornih aktivnosti. Po okončanju vanrednog stanja početkom maja, određen je 21. jun kao novi termin izbora.

Iako je i tokom 52 dana vanrednog stanja nastavljena nezvanična izborna kampanja vladajuće stranke kroz niz aktivnosti tipičnih za političku promociju, sada sa daleko većom medijskom pokrivenošću,²¹ narativ se nakon toga, u pripremi za junske opštne izbore, prilagodio. Mere su ublažene, a dominantna poruka bila je da Srbija pobeđuje u ratu protiv virusa.²² Iako je naslov na prvoj strani Informatora Srpske napredne stranke za mart-april 2020. godine saopšto da je „Srbija pobedila u borbi protiv opasnog virusa”,²³ što je uostalom izjavio i lekar iz Kriznog štaba još sredinom aprila, premijerka je kasnije tvrdila da to нико nije rekao.²⁴

Fudbalska utakmica pred hiljadama navijača održana je u Beogradu 10. juna 2020. bez ikakve fizičke distance. Apsolutna победа Srpske napredne stranke na izborima krajem juna proslavljena je u izbornim štabovima bez ikakve zadrške i uz kršenje epidemioloških mera načigled javnosti. Početkom jula predsednik Vučić već je najavio ponovno pooštovanje mera i uvođenje policijskog časa, kao i tešku predstojeću jesen.

„Ovom brzinom kojom se punе, mi više bolnica nemamo. Danas je od početka pandemije koronavirusa u našoj zemlji najteži dan. (...) Napravili smo mnogo grešaka, opustili smo se previše, svi smo mislili da je gotovo, govorilo se da će se virus utišati preko leta, i zato smo svi pojedinačno krivi.”²⁵ (Aleksandar Vučić na konferenciji za medije 7. jul 2020)

Usledilo je spontano protestno okupljanje u Beogradu koje su vlasti, uz niz nasilnih incidenata, okarakterisali kao „krajnje neozbiljno i neodgovorno ponašanje”²⁶. Tog 10. jula zvanično je zabeleženo 386 novozaraženih, dok je 18 osoba preminulo. Kada su pola godine kasnije, na otvaranje spomenika Stefanu Nemanji 27. januara 2021. godine organizovano dovođene grupe ljudi mimo zabrane okupljanja, zabeleženo je deset puta više novozaraženih lica i 20 preminulih.²⁷ U martu i aprilu 2021. građani koji se protive epidemiološkim merama, maskama i vakcinacijom okupljali su se oko ovog spomenika i igrali kolo. Iako je u to vreme broj zaraženih rastao za više od 4000 dnevno, a smrtnih ishoda na dnevnom nivou bilo preko 30, premijerka je izrazila žalost a ne osudu zbog ovog neprijavljenog skupa, uz napomenu da reakcija države nije bilo jer je skup bio miran.²⁸

Osim nedoslednih poruka, čije smenjivanje prati (pred)izbornu dinamiku, nedosledan je bio i odnos nosilaca vlasti prema različitim akterima, zavisno od toga da li su opozicioni ili provladini.

SVE MANJA TRANSPARENTNOST- „ŠTA VAS BRIGA KAKO, SNALAZIM SE”

U „ratu“ protiv pandemije težnja vlasti jeste da se država i njena borba protiv koronavirusa predstavi kao jedna od najboljih u regionu i šire. Prilikom obeležavanja Dana primirja u Prvom svetskom ratu, predsednik je izjavio:

„Danas je najteži dan i zvanično za Republiku Srbiju, što se tiče pandemije koronavirusom, i po pitanju broja umrlih i po pitanju broja zaraženih, ali sa svim tim kada pogledate proporcionalno broju stanovnika i dalje smo među pet ili u pet najboljih evropskih zemalja.”²⁹

Sa druge strane, jedan deo javnosti je ostao zaprepašćen istraživanjem BIRN-a³⁰ da vlast, ali i centralna institucija za javno zdravlje u Srbiji, Institut „Dr Milan Jovanović Batut“ svesno lažira podatke o brojevima umrlih od COVID-19. I kasnijim radom istraživačkih novinara otkriveno je da je broj umrlih i prijavljeni broj zaraženih mnogo veći nego što se zvanično saopštava. Statistički podaci o ukupnom broju umrlih građana Srbije jasno pokazuju da postoji veoma veliko iskakanje koje se ne može objasniti statističkim merilima.³¹ Svakako da je nedostupnost lečenju osoba obolelih od drugih teških bolesti uticalo na veliki broj umrlih građana u odnosu na ranije godine, međutim i same izjave pojedinih lekara, kao i analize istraživačkih novinara pokazuju da je broj preminulih od COVID-19 mnogo veći nego što se to zvanično prenosi. Predstavnici vlasti su u više navrata oštro demantovali da se namerno prikrivaju brojevi preminulih. Objasnjavači metodologiju na osnovu koje se vrši evidencija preminulih, u junu 2020 premijerka Srbije je izjavila:

„Recimo, ja imam simptome, odem u COVID ambulantu i tamo dobijem pozitivan rezultat i tamo me upisu u bazu podataka. Krenem na Infektivnu kliniku i udari me u autobus. U toj bazi podataka ja sam preminula.”³²

Sa druge strane, veliki problem sa informacionim sistemom koji prikuplja podatke o broju zaraženih i preminulih od COVID-19 je prijavljen i od strane člana Kriznog štaba Predraga Kona.³³ Predsednik i ministar zdravlja su takođe negirali tvrdnje da je broj preminulih veći nego što se zvanično prijavljuje. Sve ovo je stvorilo konfuznu situaciju u kojoj se uskraćuje pravo javnosti da dobije informacije od javnog značaja.³⁴

Međutim, ako je zaista istina da vlast namerno prikriva broj preminulih od COVID-19, postoje dve mogućnosti koje mogu objasniti takvo ponašanje. Prva je da ne dođe do panike kod stanovništva, što bi bilo zbuњujuće, imajući u vidu da je vlast i Krzni štab više puta široj paniku na razne načine, kao što je to bilo prilikom slanja SMS poruka krajem marta meseca 2020. godine u kasnim večernjim satima o tome da je situacija dramatična i da se približavamo scenariju iz Italije i Španije, ili izjave predsednika iz marta 2020. godine o malim grobljima. Predsednik je tom prilikom iskazao zadovoljstvo što su se građani uplašili otvaranjem smeštajnih kapaciteta na Beogradskom sajmu i dodao da će „morati da smisli nešto još gore od Sajma“³⁵.

Ukoliko ove izjave posmatramo kao izjave koje pojačavaju strah kod građana o posledicama pandemije koronavirusa, odnosno da je vlast zapravo širila paniku, drugo objašnjenje za namerno prikrivanje tačnog broja preminulih od COVID-19

možemo tražiti u namerama vlasti da prikazivanjem uspešne borbe protiv pandemije, posebno u njenim prvim mesecima, doprinese boljem rezultatu vladajuće stranke na izborima juna meseca 2020. godine ili da prikaže da je bolja u rešavanju kriza u odnosu na druge države, u regionu i šire. Koji god da je razlog za velike razlike između zvaničnog broja preminulih i broja koji pominju kako istraživački novinari, tako i ugledni stručnjaci iz oblasti medicine, jasno je da je u pitanju izuzetno nizak nivo transparentnosti rada nadležnih državnih organa, kao i zloupotreba podataka radi ostvarivanja političkih poena.

U ratovima je česta pojava da suparničke snage manipulišu brojevima – taktika da se gubici sopstvene strane namerno minimiziraju, dok se se gubici protivničke strane preuvečavaju koristi se kako bi se ojačao moral sopstvene strane, a oslabio protivničke strane. U ovom „ratu protiv pandemije”, pitanje je da li se prikrivanjem broja zaraženih i preminulih „smanjio moral” koronavirusa, ili je vlast zapravo u ratu protiv sopstvenih građana u cilju ostvarivanja vlastitih političkih interesa.

Osim statistikom žrtava, vlast je manipulisala i brojnošću respiratora, koji su predstavljeni kao ključno sredstvo u borbi protiv koronavirusa. Prvo je predsednica Vlade javno uskratila informaciju o broju respiratora u Srbiji, tvrdeći da to predstavlja državnu tajnu,³⁶ da bi nekoliko sati kasnije taj broj saopštio predsednik Vučić. Kasnije je, međutim, naglasio da građani i ne treba da znaju kako se troše budžetska sredstva: „I nemojte više da me pitate kako nabavljam respiratore. [...] Šta vas briga kako. Snalazim se.”³⁷ Ovim iskazom je pokazao da je za nabavku respiratora zaslužan upravo on, preko svojih kontakata i prijatelja u inostranstvu, a kasnije je, u tipičnoj predizbornoj aktivnosti (koja to formalno nije smela biti) distribuirao ovu opremu širom zemlje, i naglasio da će se i deceniju kasnije pamtitи da su to „respiratori koje je Vučić dopremio”³⁸.

OBRAČUN SA KRITIČARIMA I SKEPTICIMA – „KAO DA VAM JE DRAŽE DA IMA ŠTO VIŠE MRTVIH”

U zarobljenoj državi kritičari vlasti i zvaničnih politika okarakterisani su kao neprijatelji nacionalnog interesa, sva pitanja i preispitivanja zvaničnog narativa tumače se kao zlonamerna, i svaka kritika mera koje uvodi vlast usmerena je protiv države, i njene rastuće personifikacije u liku predsednika Republike. Tako je bilo i od početka rata protiv koronavirusa.

Vlast je razne kategorije građana etiketirala kao „neprijatelje” zbog njihovih reči i dela. Među njima su bili građani Srbije koji su se vraćali iz inostranstva³⁹, oni koji nisu poštovali restriktivne mere⁴⁰, ali i novinari⁴¹ i organizacije civilnog društva⁴² koji previše zapitkuju, kao i opozicione grupe⁴³, koje su dovodile u pitanje opravdanost vladinih mera ili sugerisale drugaćiji pristup za rešavanje krize. Narativ predstavnika vlasti uključivao je i podelu na međunarodne prijatelje i lažne prijatelje koji u situaciji krize misle samo na sebe a Srbiju ostavljaju na cedilu.⁴⁴

Na svakodnevnim konferencijama političkog ili stručnog dela Kriznog štaba, sa prenosom uživo, prvo su prisustvovali novinari, uz poštovanje svih epidemioloških mera, potom su upućeni da pitanja unapred šalju putem mejla. Iako je kao jedan od razloga istaknuta briga o zdravlju novinara, ministar zdravlja je objasnio:

„Podsećam da smo organizovali stručne konferencije i izašli smo iz toga da bi stručnjaci odgovarali, ali su se one pretvorile u politička pitanja i napade na Vučića.“⁴⁵ (Zlatibor Lončar, 11. april 2020)

Krizni štab je upozoravao da novinari svojim kritičkim izveštavanjem o stanju na terenu šire paniku i troše njihovo dragoceno vreme na demantovanje dezinformacija, te je krajem marta 2020. Vlada Zaključkom donetim tajno preko noći zabranila svim institucijama i medicinskom osoblju da pružaju informacije o epidemiji, uspostavljajući monopol Kriznog štaba na informisanje. Ova mera dovela je do hapšenja novinarke zbog objavljivanje istinite priče iz proverenih izvora, što je uz spornu ustavnost mere dovelo do burnih reakcija u zemlji i međunarodnoj zajednici, te je ona ukinuta.⁴⁶ Kao razlog povlačenja Zaključka, međutim, predsednica Vlade navela je da to čini: „na izričitu, direktnu molbu predsednika Aleksandra Vučića i razumem zašto me predsednik zamolio... Moja je glupost i moja odgovornost, moja je glupost što to nisam obrazložila, kad smo to doneli.“⁴⁷

Kada su organizacije civilnog društva koje prate i promovišu borbu protiv korupcije naglasile opasnosti od skrivanja informacija, postupanja van procedura i netransparentnih (javnih) nabavki, predsednik im je odbrusio:

„Jeste... pa to polaze od sebe, znaju kako bi oni krali pare na narodnoj muci razni neki, pa misle da bi to i drugi. Ne, borim se za živote ljudi.“⁴⁸ (Aleksandar Vučić na RTS-u, 7. april 2020)

Kada su neposredno nakon opštih izbora krajem juna istraživački novinari otkrili da je zvanično saopštavana statistika o obolelim i preminulim od posledica koronavirusa nepouzdana i skromnija od realnosti, mesecima posle i novinari i organizacije civilnog društva pokušavali su da dođu do autentičnih brojeva. Njihova borba opet je označena kao izlišna i zlonamerна.

„Vi ne možete da se naviknete da je Srbija jedna od najboljih sa rezultatima. I žao mi je što kao da vam je draže da ima što više mrtvih.“⁴⁹ (Zlatibor Lončar, 30. septembar 2020)

Kada je u julu 2020. preko 700 medicinskih radnika, okupljenih u neformalnoj inicijativi „Ujedinjeni protiv kovida“, osudilo zataškavanje informacija i politizaciju struke i zatražilo smenu Kriznog štaba, njihov apel je protumačen kao politizovan i tako diskreditovan.

„Eto toliko koliko se radi o struci. Onda se javlja Panić neki, čovek vođa nekog lokalnog fronta, političar, zloupotrebljava sindikat, niti je reprezenativan, niti bilo šta... Javljuju se ljudi koji su bili nosioci lista DS na nekim prethodnim izborima, nosioci lista Dveri na ovim izborima i ne znam kojih stranaka... Nastavak bi trebalo da bude da se sa njima sada solidarišu svi koji su bili gubitnici na izborima.“⁵⁰ (Zlatibor Lončar, 22. jul 2020)

Protesti građana koji su krajem aprila 2020. lutanjem u šerpe sa svojih prozora iskazivali nezadovoljstvo postupanjem vlasti, ne dovodeći u pitanje velike napore zdravstvenih radnika, takođe su označeni kao politizovani, opozicioni i tajkunski.

„Oni su se nakačili na aplauz lekarima i medicinskom osoblju, da bi iskoristili to da bi pravili buku. Sada više ni nemate aplauz za lekare. Vi ste politički zloupotrebili aplauz za one ljudе koji su na prvoj liniji borbe.“⁵¹ (Ana Brnabić, 3. maj 2020)

Kao odgovor na „Buku protiv diktature” organizovane su bakljade na krovovima zgrada u više gradova usred policijskog časa, na šta je u skupštini pozvao upravo poslanik vladajuće stranke,⁵² čime se htio nadmašiti i marginalizovati zvuk otpora i kritike.

ZAKLJUČAK – „KAKVA BRE DEMOKRATIJA U VREME VANREDNOG STANJA”

Pandemija koronavirusa je Srbiju zatekla u kontekstu zarobljene države. Upravo zbog toga, odluke koje je vlast donosila u okviru „kriznog menadžmenta” štitile su privatni i politički interesi nosilaca javnih funkcija. Stanje demokratije u Srbiji se za vreme pandemije drastično pogoršalo, kao što pokazuju podaci relevantnih međunarodnih organizacija. Štaviše, predstavnici vladajuće stranke u Srbiji su direktno ukazivali da je stanje pandemije jednako „ratnom stanju”, i da u tom kontekstu nema ni govora o napretku po pitanju ljudskih prava i statusa demokratije. U toku vanrednog stanja, istaknuti predstavnik vladajuće stranke je tokom skupštinske rasprave izjavio:

„Gospođo Brnabić niste smeli da povučete uredbu o lažnim vestima i da poslušate Aleksandra Vučića da ne hapsite one koji šire laži. Ovde se izlazi u susret lažnim novinarima. Svako ima pravo da bude novinar, a niko nema pravo da laže. Kakva bre demokratija u vreme vanrednog stanja.”⁵³ (Vladimir Đukanović, 29. 4. 2020)

Tokom upravljanja krizom izazvane pandemijom koronavirusa može da se zaključi da je zarobljavanje države na dva načina uticalo na upravljanje istom. Sa jedne strane, zatećeno stanje je uticalo na to da da odluke, kao i način komuniciranja u vezi sa pandemijom budu centralizovani, te da niko osim nosilaca narativa o pandemiji kao o „ratnom stanju”, što je kreirano od strane vladajuće partije, nema prava da iznosi alternativne predloge za rešavanje krize. Sa druge strane, pandemija koronavirusa je poslužila da se proces zarobljavanja države učvrsti, naročito u zdravstvenom sektoru.

Iako je pandemija koronavirusa negativno uticala na stanje demokratije na globalnom nivou, posebno su osetljivi slučajevi država koje nemaju status „demokratskih država”, ili u slučaju Srbije „delimično konsolidovanih demokratija”, jer je krizna situacija veoma plodno tlo za jačanje autoritarnih tendencija. U slučaju Srbije, način upravljanja krizom doveo je do produbljivanja zamaha zarobljavanja države u obliku koji se može nazvati „kovidokratijom”.

Endnote

1 Treba imati u vidu nekoliko terminoloških napomena: pandemija COVID-19 nikada nije proglašena, iz razloga što ne postoji nijedno telo koje je ovlašćeno da pandemiju proglaši. Svetska zdravstvena organizacije je 11. marta 2020. godine opisala situaciju u vezi sa epidemijom koronavirusa kao da se može smatrati pandemijom. U ovoj analizi se, pak prilikom korišćenja reči pandemija misli i na epidemiju koronavirusa. Najzad, bitno je razlikovati termine koronavirus i COVID-19. Naime, COVID-19 je bolest koju izaziva koronavirus, te smo se odlučili da koristimo frazu „pandemija koronavirusa“ umesto „pandemija COVID-19“ koja je takođe rasprostranjena u analizama i izveštajima.

2 „Fridom haus: Ni Srbija ni Crna Gora više nisu među demokratijama“, *Danas*, 6.5.2020. <https://www.danas.rs/politika/fridom-haus-ni-srbija-ni-crna-gora-vise-nisu-medju-demokratijama/> Ivković, A. „Izveštaji na koje se poziva Vlada u odgovoru Fridom hausu daju još crnu sliku demokratije u Srbiji“, European Western Balkans, 21. 5. 2020, <https://europeanwesternbalkans.rs/izvestaji-na-kanje-se-poziva-vlada-u-odgovoru-fridom-hausu-daju-jos-crnu-sliku-demokratije-u-srbiji/>

3 Petrović, P. Pejić Nikić, J. *Zarobljavanje sektora bezbednosti u Srbiji – početna studija*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, jun 2020, <https://bezbednost.org/publikacija/zarobljavanje-sektora-bezbednosti-u-srbiji/>, str. 12-14.

4 Pogledati izveštaj „Rad sudova tokom epidemije zarazne bolesti COVID-19“ urađen uz podršku OEBS-a (<https://www.osce.org/files/f/documents/4/d/484163.pdf>) i izveštaj Beogradskog centra za ljudska prava „Ljudska prava u Srbiji 2020.“ (<http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2014/01/Ljudska-prava-u-Srbiji-2020-za-web.pdf>)

5 Beogradski centar za ljudska prava, „Podsetnik: Pre godinu dana u Srbiji neustavno proglašeno vanredno stanje“, dostupno na <http://www.bgcentar.org.rs/podsetnik-pre-godinu-dana-u-srbiji-neustavno-proglaseno-vanredno-stanje/> (pristupljeno 2.6.2021.godine)

6 „Vučić: Srbija u ratu protiv nevidljivog i opakog protivnika“, *RTS*, 15. 3. 2020. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/Koronavirusc/story/3134/koronavirus-u-srbiji/3889802/srbija-vanredno-stanje-koronavirus.html>

7 Ibid.

8 „Predsednik saopštio rezultate sa nepostojeće liste?“, *Istinomer*, 3. 4. 2020. <https://www.istinomer.rs/analize/predsednik-saopstio-rezultate-sa-nepostojece-liste/>

9 ‘Merkel: Coronavirus is Germany’s greatest challenge since World War II’, DW, 19. 3. 2020. <https://www.dw.com/en/merkel-coronavirus-is-germanys-greatest-challenge-since-world-war-ii/a-52830797#:~:text=Merkel%3A%20Coronavirus%20is%20Germany's%20greatest,of%20Europe's%20hardest%2Dhit%20states>

10 „Srbija pobedila u borbi protiv opasnog virusa“, *SNS Informator br. 83*, mart-april 2020. https://www.sns.org.rs/sites/default/files/sns_83_pdf_72.pdf , str. 3.

11 Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti (Sl. glasnik RS, br. 15/2016, 68/2020 i 136/2020) https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_stanovnistva_od_zaraznih_bolesti.html

12 „Kon: Neki kažu da im više nisam kolega, ali oni za mene i dalje jesu“. *N1*, 15.1.2021. <https://rs.n1info.com/vesti/kon-neki-kazu-da-im-vise-nisam-kolega-ali-oni-za-mene-i-dalje-jesu/>

13 „Vučić: Peticija protiv Kriznog štaba iživljavanje nad najboljim lekarima u Srbiji”, *Danas*, 22.7.2020. <https://www.danas.rs/politika/vucic-peticija-protiv-kriznog-staba-iziviljanje-nad-najboljim-lekarima-u-srbiji/>

14 „Smenjeni načelnici sa VMA koji su podržali proglašenje „Ujedinjeni protiv kovida““. N1, 17.9.2020. <https://rs.n1info.com/vesti/a640793-smenjeni-nacelnici-sa-vma-koji-su-podrzali-proglas-ujedinjeni-protiv-kovida/>

15 Videti više u: Đokić, K. Đorđević, S. i dr. *Sektor bezbednosti u vanrednom stanju: testiranje demokratije*. Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, maj 2020, <https://bezbednost.org/publikacija/sektor-bezbednosti-u-vanrednom-stanju-testiranje-demokratije/>

16 Gostovanje Zlatibora Lončara u „Novom jutru“ 30. 1. 2020, YouTube kanal Srpske napredne stranke, 30. 1. 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=2rtx78fxsJg&t=239s>

17 „Vučić: U Srbiji nema zaraženih koronavirusom“, YouTube kanal Srpske napredne stranke, 26. 2. 2020, <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=TraVNW2q3ik>

18 „Nemojte da lažete, niko nije rekao da je korona najsmešniji virus“, *Istinomer*, 11. 3. 2020, <https://www.istinomer.rs/izjava/nemojte-da-lazete-niko-nije-rekao-da-je-korona-najsmešniji-virus/>

19 „Vučić očekuje da od danas počne da raste broj zaraženih“. N1, 25.3.2020. <https://rs.n1info.com/vesti/a581780-vucic-o-rastu-broja-zarazenih/>

20 Pejić Nikić, J. (ur.) *prEUgovor Alarm izveštaj o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24 - maj 2020, prEUgovor*, Beograd, 2020, <https://preugovor.org/Alarm-izvestaji/1595/Izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u.shtml>, str. 15-16.

21 Ibid.

22 „Za budućnost naše dece“, YouTube kanal Srpske napredne stranke, 13. 6. 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=f7AVailuDLE>. Dobar pregled izjava na: Čodanović, N. „Polički čas za “pobeđeni virus”“, *Istinomer*, 7. 7. 2020, <https://www.istinomer.rs/analize/policjski-cas-za-pobedjeni-virus/>

23 „Srbija pobedila u borbi protiv opasnog virusa“, *SNS Informator br. 83*, mart-april 2020. https://www.sns.org.rs/sites/default/files/sns_83_pdf_72.pdf, str. 3.

24 „Niko nije rekao da smo pobedili koronu“, *Istinomer*, 17. 7. 2020, <https://www.istinomer.rs/izjava/niko-nije-rekao-da-smo-pobedili-koronu/>

25 Cvejić, B. „Vučić: Od sutra zabrana okupljanja, od petka policijski čas u Srbiji“, *Danas*, 7. 7. 2020, <https://www.danas.rs/drustvo/vucic-od-sutra-zabrana-okupljanja-od-petka-policijski-cas-u-srbiji/>

26 Cvejić, B. „Brnabić: Najgori dan od početka borbe sa koronom, preminulo 18 osoba“, *Danas*, 10. 7. 2020. <https://www.danas.rs/drustvo/brnabic-najgori-dan-od-pocetka-borbe-sa-koronom-preminulo-18-osoba/>

27 Pregledni podaci dostupni na: „Virus korona u Srbiji: dnevni preseci“, CINS, <https://www.cins.rs/virus-korona-u-srbiji-dnevni-preseci/> (poslednji put pristupljeno 7. 6. 2021)

28 „BRNABIĆ O KOLU KOD SPOMENIKA STEFANU NEMANJI: Ne možete da hapsite ljude koji su se mirno okupili!“, Novosti online, 4. 4. 2021, <https://www.novosti.rs/vesti/drustvo/982956/brnabic-kolu-kod-spomenika-stefanu-nemanji-mozete-hapsite-ljude-koji-mirno-okupili>

29 „U borbi protiv korone smo među najboljih pet u Evropi“, Istinomer, 15. 11. 2020. <https://www.istinomer.rs/izjava/u-borbi-protiv-korone-smo-medju-najboljih-pet-u-evropi/>

30 Jovanović, N. „Korona: Broj umrlih i zaraženih višestruko veći od zvanično saopštenog“, BIRN, 22. 7. 2020, <https://birn.rs/korona-broj-umrlih-i-zarazenih-visestruko-veci-od-zvanicno-saopstenog/>

31 U decembru 2020. umrlo je čak 6805 ljudi više od desetogodišnjeg proseka za Srbiju, dok je u periodu januar-april 2021. umrlo čak 11.552 osobe više nego u istom periodu 2020. godine. Sa danom 2. juna 2021.godine, zvanični podaci pokazuju da je od bolesti COVID-19 preminulo 6.881 lice. N1. „U decembru 2020. umrlo čak 6.805 ljudi više od desetogodišnjeg proseka za Srbiju“. N1, 25.1.2021. <https://rs.n1info.com/vesti/u-decembru-2020-umrlo-cak-6-805-ljudi-vise-od-desetogodisnjeg-proseka-za-srbiju/>. N1. „RZS: Od januara do aprila umrle 11.552 osobe više nego u istom periodu 2020“. N1, 25.5.2021. [https://rs.n1info.com/vesti/rzs-od-januara-do-aprila-umrle-11-552\)-osobe-vise-nego-u-istom-periodu-2020/](https://rs.n1info.com/vesti/rzs-od-januara-do-aprila-umrle-11-552)-osobe-vise-nego-u-istom-periodu-2020/)

32 „Vučić najavio ,kompletну reviziju‘ podataka o broju umrlih od COVID-19“. Radio Slobodna Evropa, 1.10.2020. <https://www.slobodnaevropa.org/a/30867867.html>

33 „Kon o podacima Gradskog zavoda: Do juna tri puta više umrlih od zvaničnog broja“. Danas, 29.9.2020. <https://www.danas.rs/drustvo/kon-o-podacima-gradskog-zavoda-do-juna-tri puta-vise-umrlih-od-zvanicnog-broja>

34 Više o tome u: Pejić NIkić, J. (ur.) *prEUgovor Alarm izveštaj o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24 – novembar 2020*, prEUgovor, Beograd, 2020, <https://preugovor.org/Alarm-izvestaji/1610/Izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u.shtml>, str. 51-52.

35 „Vučić očekuje da od danas počne da raste broj zaraženih“. N1, 25.3.2020. <https://rs.n1info.com/vesti/a581780-vucic-o-rastu-broja-zarazenihi>

36 „Broj respiratora državna tajna u svim zemljama“. Istinomer, 13. 3. 2020, <https://www.istinomer.rs/izjava/broj-respiratora-drzavna-tajna-u-svim-zemljama/>

37 Gajić, P. „Vučić kaže – pred Srbijom najteži ispit generacije, najavljenе i nove mere“. N1, 14. 3. 2020, <http://rs.n1info.com/Vesti/a578018/Vucic-kaze-pred-Srbijom-najtezi-ispit-generacije-najavljeni-i-nove-mere.html>

38 „U Pazaru sam jer smo svi zajedno u ovome“, Tanjug, 6. 4. 2020, <https://vucic.rs/Vesti/Najnovije/a37396-U-Pazaru-sam-jer-smo-svi-zajedno-u-ovome-vucic.rs.html>

39 „Na hiljade gastarabajtera hrli u Srbiju: Preti im do 12 godina robije ako nekog zaraze kobnom koronom“, Telegraf, 18. 3. 2020, <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3166698-na-hiljade-gastarabajtera-hrli-u-srbiju-preti-im-do-12-godina-robije-ako-nekog-zaraze-kobnom-koronom>

40 „Ana Brnabić uputila žestoku poruku neodgovornim građanima!”, *Telegraf*, 3. 4. 2020, <https://www.alo.rs/vesti/politika/ana-brnabic-uputila-zestoku-poruku-neodgovornim-gradima-foto-video/301311/vest>

41 „Dezinformacije troše vreme lekarima”, RTV, 7. 4. 2020, https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/dezinformacije-trose-vreme-lekarima_1111415.html

42 Rogač, M. „Vučić i respiratori: Mnogo priče i nimalo podataka”, *Istinomer*, 9. 4. 2020, <https://www.istinomer.rs/analize/vucic-i-respiratori-mnogo-price-i-nimalo-podataka/>.

43 „Vučić očekuje da od danas počne da raste broj zaraženih”. *N1*, 25.3.2020. <https://rs.n1info.com/vesti/a581780-vucic-o-rastu-broja-zarazenih/>

44 „Samo Kina može da nam pomogne, evropska solidarnost ne postoji...”, *Nedeljnik*, 15. 3. 2020, <https://www.nedeljnik.rs/samo-kina-moze-da-nam-pomogne-evropska-solidarnost-ne-postoji/>

45 Nešić, N. „Konferencije bez novinara – da li je to novi udarac na nezavisno izveštavanje?”, *N1*, 11. 4. 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a588113-konferencije-bez-novinara-da-li-je-to-novi-udarac-na-nezavisno-izvestavanje/>

46 Pejić Nikić, J. (ur.) *prEUgovor Alarm izveštaj o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24 - maj 2020*, prEUgovor, Beograd, 2020, <https://preugovor.org/Alarm-izvestaji/1595/Izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u.shtml>, str. 73-74.

47 „Brnabić: Vlada Srbije povlači odluku o informisanju na molbu predsednika”, *N1*, 2. 4. 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a584636-brnabic-vlada-srbije-povlaci-odluku-o-informisanju/>

48 Izvod iz transkripta emisije „Uputnik”, emitovane na RTS, 7. 4. 2020. Dostupan na: „Pismo predsedniku Republike Srbije”, Transparentnost Srbija, 8. 4. 2020, <https://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/obavetenja/11233-pismo-predsedniku-republike-srbije>

49 „Lončar reagujući na izjavu Kona optužio novinarku da joj smetaju odlični rezultati Srbije u borbi protiv korone”, *Danas*, 30. 9. 2020, <https://www.danas.rs/drustvo/loncar-reagujuci-na-izjavu-dr-kona-optuzio-novinarku-da-joj-smetaju-odlicni-rezultati-srbije-u-borbi-protiv-korone/>

50 „Pismo lekara čista politika”, *Portal Informer*, 22. 7. 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=tf7eXhQE0M>, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30741368.html>

51 „Brnabić o akciji ‘Bukom protiv diktature’: Nakaćili se na aplauz lekarima”, *N1*, 3. 5. 2020, <https://rs.n1info.com/vesti/a595480-brnabic-o-akciji-bukom-protiv-diktature-nakaci-li-se-na-aplaуз-lekarima/>

52 M.R.M. „Đukanović pozvao građane da u 20.30 časova daju svoj odgovor na lupanje u šerpe”, *Danas*, 29. 4. 2020. <https://www.danas.rs/drustvo/djukanovic-pozvao-gradjane-da-u-20-30-casova-daju-svoj-odgovor-na-lupanje-u-serpe/>

53 Ibid.

bezbednost.org